

Reflexe vzájemných česko-slovenských vztahů z politologicko-etického pohledu

Zuzana JÍLKOVÁ

Reflection of mutual Czech-Slovak relations from political-ethical perspective

Abstract: The first part of the report mentions some factors in the history that influenced the formation of the Czecho-Slovak relationship. The following parts of the text deal with the impact of the idea of Czechoslovakism on the society, and also with the influence of this idea on the process of developing the national dimensions of the Czech and Slovak statesmanship. The final part of the report is devoted to the political and ethic consequences of the transition and emancipation process in the states of the former Czechoslovak Federation.

Key Words: Czech-Slovak relations, Pedagogy, Politics, Ethic, Reflection

Chceme-li se zamyslet nad konstituováním česko-slovenských vztahů, měli bychom vyjít ze základních historických mezníků, které jsou s tímto procesem neodmyslitelně spojeny. Za jeden z nejdůležitějších mezníků lze považovat vznik Československa v roce 1918. Utváření československého státu můžeme charakterizovat jako „připojení Slovenska k českým zemím, které bylo organizováno z Prahy, přičemž řada zásahů významně ovlivnila další vývoj česko-slovenských vztahů“

(Vodička, Cabada, 2003, s. 21). Idea společného státu Čechů a Slováků tedy byla od svého počátku spojena s určitými problémy, jež zřejmě později přispěly k ohrožení stability jinak dobře fungujícího útvaru. Na druhou stranu nemůžeme popřít, že Československo v době svého vzniku bylo moderním demokratickým státem, což nakonec dokládá Ústava z roku 1920. Z bodů zmíněných v Ústavě Československa můžeme uvést například skutečnost, že „neuznávala výsady pohlaví, rodu a povolání, proto všichni obyvatelé žijící na území republiky požívali stejná práva“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 24). Zde je patrný posun od tradicionalistického pojetí Ústavy, která základ spravedlnosti spatřuje naopak v důsledné stratifikaci sociálních vrstev. Československá Ústava také mimo jiné chránila zájmy rodiny a nestavěla nad ní potřeby celku (státu), což lze považovat za jeden z mnoha důkazů její modernity. V duchu novodobých ústav 19. a počátku 20. století.¹ Československá Ústava prosazovala rovněž právo na soukromé vlastnictví, které „mohlo být vyvlastněno pouze na základě zákona za spravedlivou náhradu“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 24). Moderní Československá Ústava pochopitelně kromě vymezení práv rovněž „ukládala některé povinnosti, například povinnost mužů podrobit se vojenskému výcviku“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 24) tak, aby byla zajištěna vnější i vnitřní obrana státu. K československé Ústavě z roku 1920 je nutné ještě dodat, že pokud deklarovala určitá práva a vymezovala občanům jejich povinnosti, dělo se tak vždy v duchu ideje „čechoslovakismu“.

Právě výše zmíněná idea čechoslovakismu kromě pozitivního přínosu měla i svá negativa. Například tato idea téměř ignorovala odlišnou národní historii Slováků, což nakonec reflektoval i historik Jan Rychlík v nově vzniklém televizním pořadu „Sbohem, Československo“ slovy: „Pro Slováky byl Karel IV. to samé co pro nás Karel Veliký. Oni neměli společné dějiny s námi. Do roku 1918 měli jiné dějiny. To jsme si nikdy neuvědomovali. My jsme si opravdu mysleli, že slovenština je takové naše nářečí a Slováci že jsou vlastně takoví Češi“ (ČT 24 – pořad „Sbohem, Československo“, 2012, [online]).

Na druhou stranu je nutné k výše uvedé tezi říci, že mezi představou čechoslovakismu a jeho oficiální koncepcí nacházíme neoddiskutovatelné rozdíly. Slovenština byla ústavně rovnoprávná s češtinou,

na Slovensku se užívala jako úřední a vzdělávací jazyk, ve slovenštině se vydávaly knihy z okruhu odborné literatury i beletrie. Zásady jazykového práva v Československé republice vymezuje zákon č. 122/1920 Sb, na nějž Ústava odkazuje v § 129 slovy: „Zásady jazykového práva v republice Československé určuje zvláštní zákon, tvořící součást této ústavní listiny“ (Československá ústava ze dne 29. 2. 1920, 2012, [online]). Návrh jazykového zákona projednávalo Národní shromáždění, hlavní slovo bylo uděleno poslanci dr. Antonínu Kloudovi, který pronesl následující slova: „státním jazykem našeho československého státu jest a může býti jedině jazyk československý a žádný jazyk jiný, o tom nemůže býti pochyby, neboť jsme historickým nositelem a tvůrcem tohoto státu... Velectěné Národní shromáždění, dnes přicházíme s návrhem a žádáme, aby úvodní věta § 1. zněla: ‚Jazyk československý jest státním, oficiálním jazykem republiky.‘“ (Záznam z 26. schůze Národního shromáždění konaného 28. 2. 1920, 2012, [online]). Poslanec dr. Klouda také důrazně varoval před respektováním němčiny jako úředního jazyka, jelikož za podstatný důkaz samostatnosti a nezávislosti československého státu považoval jazykovou autonomii: „vnitřní řeč německá byla umělým vynálezem vlád rakouských, byl to cizorodý živel, který byl do zákona uměle vtlačen, vpašován tajnými výnosy Krausovými v letech 1852 až 1856. Vnitřní úřední řeč německá neměla zákonného podkladu, také není ničím, co bychom mohli definovati tak snadno a zejména co bychom měli potřebu a nutnost zaváděti ve svém vlastním státě“ (Záznam z 26. schůze Národního shromáždění konaného 28. 2. 1920, 2012, [online]).

Myšlenka čechoslovakismu, jak je patrné i z výše uvedeného přístupu jazykového zákona k němčině, byla tedy spojena ještě s jiným úskalím spočívajícím v tom, že v ústavní politice vytvářela podmínky pro nežádoucí vliv Německa v roce 1938. „Postulát čechoslovakismu totiž zakrýval skutečnost, že druhým nejpočetnějším národem Československa jsou Němci, kterých bylo více než Slováků, a navíc přehlížel kulturní a politické rozdíly mezi českým a slovenským národem“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 25). „Neřešené národnostní konflikty mezi Čechy a Němci, Čechy a Slováky, stejně jako mezi Slováky a Maďary se potom staly hitlerovskému Německu vítanou záminkou pro rozbití

Československa v letech 1938 a 1939“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 25). Byl to především přístup české vlády k menšinám, který se stal hlavním důvodem kritiky Československa ze strany vůdce Sudetoněmecké strany Konráda Henleina. Právě Henleinova snaha vyvolat dojem, že jsou německé menšiny v Československu utiskovány, podpořená čechoslovákismem opomíjejícím Německé obyvatele Sudet, se stala základem jeho represivních postupů vedoucích k postupnému rozpadu československého stranického systému. Představa čechoslovákismu se však kromě Němců přičila také části Slováků. Hlinkova Slovenská ľudová strana se konstituovala jako opoziční subjekt k systému, v němž stále převládala idea společné nadřazenosti české politické kultury nad slovenskou. Andrej Hlinka si zřejmě velmi dobře uvědomoval skutečnost, že „čeští politici komunikaci s představiteli ostatních národů v Československu buď odmítali, nebo si k dialogu vybírali pouze ty, kteří akceptovali superioritu české politické kultury“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 169). Ve státě, kde nevznikl dostatek prostoru ke vzájemnému dialogu, se pozvolna vytvořil prostor k sebeprosazení i za cenu násilí.

Již Platón však ve své Ústavě varoval před expanzivními politickými snahami, které vedou k roztržičnosti uvnitř státu – podle něj se „stát nesmí libovolně rozšiřovat, nýbrž jen potud, aby se neztratilo vědomí vnitřní jednoty“ (Platón, 1921, s. 29). Jinými slovy – ke spojení dvou států v jeden společný útvar mělo zřejmě podle Platóna dojít jen za předpokladu, že oba státy budou mít zcela stejné rozhodovací pravomoci nejen v rovině ústavní teorie, ale i rovině ústavní praxe. Separatistické snahy ľudové strany, které nakonec vedly k vyhlášení samostatnosti Slovenska a nastolení totalitního režimu, ale vzešly právě z praktického nesouladu mezi myšlenkou čechoslovákismu na straně jedné a myšlenkou samostatné politické kultury Slovenska na straně druhé. Čeští politici jako by ignorovali skutečnost, že Slováci jsou svébytným národem, s vlastním jazykem, historií a s vlastní kulturou, nakonec i v pořadu „Sbohem, Československo“ se k tomuto problému vyjádřil Petr Pithart slovy: *„Moudří mužové měli za to, že Slováci jsou Češi, kteří omylem mluví ještě nějakou slovenštinou. A to si myslel i tak veliký muž, jako byl Ferdinand Peroutka. Edvard Beneš, dvojnásobný prezident, opakoval s tvrdohlavostí dítěte: Nikdo mě do konce života nepřesvědčí, že Slováci*

jsou národ“ (ČT 24 – pořad „Sbohem, Československo“, 2012, [online]). Z výše uvedených důvodů se nemůžeme divit, že byla usnadněna cesta k moci představitelům politického nacionalismu a nebylo obtížné ideu čechoslovakismu rozbít.

Opětovné spojení Čechů a Slováků, k němuž došlo v roce 1945, vytvořilo, jak se později ukázalo, základy pro nové snahy Slovenska o autonomii v 90. letech 20. století. Slováci byli v poválečném období Čechy stereotypně nazíráni jako „chudší, méně vzdělaní a hůře adaptovaní na podmínky průmyslové revoluce“ (Vodička, Cabada 2003, s. 169). Nutné je ale říci, že tento pohled neměl úplně reálný základ, protože již v prvorepublikovém období dosáhlo Slovensko rozmachu, který byl v mnohém srovnatelný s rozvojem v českých zemích, i na Slovensku došlo k hospodářskému růstu, rozvoji školství a kultury atp. Nicméně na obranu českého názoru musíme uvést, že v době komunismu zažívalo Slovensko oproti českým zemím mnohem větší průmyslový a ekonomický rozmach, do slovenského průmyslu se investovalo více finančních prostředků, což nejenže utvářelo určitou míru napětí mezi dvěma národy v jednom státě, ale u Čechů také snadno mohla vzniknout představa, že na Slovensko se více investovalo proto, že to na rozdíl od nás zchudlý slovenský národ více potřeboval. Slováci tak stále zůstávali v očích většiny Čechů jako ti, kteří by měli být vděční za hospodářskou pomoc. Odlišná poválečná hospodářská politika v Čechách a na Slovensku rovněž způsobila, že na rozdíl od české politické kultury slovenská „politická kultura komunistické období nechápe v celkovém pohledu jako jasně retardační“ (Vodička, Cabada 2003, s. 170). Rozdílná adaptace Čechů a Slováků na totalitní systém se posléze celkem logicky silně projevila ve fázi demokratizujícího se posttotalitarismu v roce 1968 v souvislosti s tzv. Pražským jarem, které „bylo v podstatě českou záležitostí“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 170), a v následujícím období zralého posttotalitarismu, kdy „v sedmdesátých letech nebyla na Slovensku normalizace příliš patrná“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 170). Odlišnost české a slovenské politické kultury se ovšem nejvíce odrazila po sametové revoluci v souvislosti s procesem tranzice a později v návaznosti na emancipaci obou států. Rozdílný ekonomický, politický a názorový vývoj v České a Slovenské části federace vedl ve svém důsledku k jejímu

rozpadu. Zatímco na Slovensku převládala levicová politická orientace, v českých zemích se silněji uplatňoval středopravicový názor, stejně tak „zatímco se české politické elity spíše soustředily na narovnání občanských svobod a práv jednotlivců, slovenské politické elity kladly důraz na realizaci národních práv“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 171). Po roce 1989 došlo k vývoji, který bychom mohli označit za „postmoderní situaci“. V duchu této situace zvítězila v politickém dění pluralita diskursu nad původní prvorepublikovou sounáležitostí dvou slovanských národů a věrností Čechů a Slováků k ideji panslavismu resp. čechoslovakismu. Jinými slovy: „V politické oblasti přechod k postmoderním hodnotám oslabil respekt vůči autoritám a loajalitu vůči hierarchickým politickým stranám a zvýšil zájem o politickou účast a sebevyjádření“ (Waissová, Cabada, 2009, s. 30). Na druhou stranu nemůžeme se suverénní jistotou tvrdit, že by po samostatnosti toužila většina slovenských občanů, v české společnosti převládá dodnes názor, že proces odtržení Slovenska byl spíše výsledkem snahy nacionalisticky zaměřených vládních sil než zájmu většiny. Český žurnalista Ivan Hoffmann je dokonce přesvědčen o vlivu nekalých vládních praktik na rozdělení federace, když doslova uvádí „že většina, která se uměla domluvit a byla uvyklá vzájemně prospěšné československé vzájemnosti, byla obětována kvůli militantní menšině nacionalistů a za nacionalismus se ukrývajícími kriminálníky“ (Hoffmann, 2012, [online]). Pozvolna se tak vytvořily základy pro vznik dvou nezávislých národních společenství, které se „již v procesu rozpadu státu výrazně nacionalizovaly“ (Vodička, Cabada, 2003, s. 172) a mohly přejít od transformační fáze demokratizace k samostatné etapě konsolidace, jež ještě v současné době pro oba státy představuje naléhavou otázku a jak v České, tak i ve Slovenské republice je spojena s problémy specifickými pro politickou kulturu daného státního útvaru.

Závěrem je nutné dodat, že určitý stín myšlenek propagovaných slovenským nacionalistickým hnutím dopadá na česko-slovenské vztahy dodnes, proto například Slovensko neslaví 28. říjen, ačkoli zřejmě díky tomuto dni dnes nezůstalo sevřeno v područí Maďarska a řadí se v současnosti mezi vyspělé státy Unie. Slovenský politolog Grigorij Mesežnikov výše uvedený stav vnímá jako důsledek separatistické politiky

Vladimíra Mečiara, která, jak je obecně známo, v určitých bodech nesla antisystémové rysy. V článku *Kterak Bratislava mlčí o 28. říjnu* jeho autor Maňák uvádí tyto Mesežnikovy souvislosti: „Ve volbách v roce 1992 se navíc do slovenského parlamentu nedostaly pročeskoslovensky orientované politické strany. Hlavní roli hrálo Hnutí za demokratické Slovensko Vladimíra Mečiara. „Útočili na ‚pragocentrismus‘, ‚federalismus‘ a ‚čechoslovakismus‘ – 28. říjen pro ně byl tím nejautentičtější symbolem čechoslovakismu, který chtěli svrhnout“ (Maňák, 2012, [online]). Nezodpovězenou otázkou pro Slovensko tudíž zůstává, jestli je možné zcela opomenout více než 60letou historii vzájemné koexistence s Čechy, která sice nepochybně připravila Slovensko o část samostatnosti, ale zároveň již v prvorepublikovém období vytvořila předpoklady pro to, aby se z chudého, utiskovaného a celkově opomíjeného národa stal národ v současné době v celosvětovém měřítku dostatečně prosperující s poměrně dobrou životní úrovní jeho obyvatelstva.

Poznámky:

- ¹ Zde máme na mysli například francouzskou ústavu ze druhé poloviny 70. let 19. století.

Literatura:

PLATÓN. *Ústava*. 8.vyd. Praha: Laichter, 1921.

VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2003.

WAIŠOVÁ, Š., CABADA, L. *Etika a mezinárodní politika: postmoderní státy jako nositelé kantovské etiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009.

Elektronické zdroje:

Československá Ústava ze dne 29. 2. 1920 [online], [citováno dne 26. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

HOFFMANN, I. Československo, stát, kterého je škoda. [online], [citováno dne 12. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.denik.cz/hoffmanuv_denik/ceskoslovensko-stat-ktereho-je-skoda-20120716.html

MAŇÁK, V. *Kterak Bratislava mlčí o 28. říjnu*. [online], [citováno dne 12. 11. 2012]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/32635-kterak-bratislava-mlci-o-28-rijnu/>

Pořad *Sbohem, Československo*, [online], [citováno dne 12. 11. 2012], Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/199634-sbohem-cesko-slovensko-emoce-jsou-pryc-ale-mame-k-sobe-bliz/>

Záznam z 26. schůze Národního shromáždění konaného 28. 2. 1920, [online], [citováno dne 26. 11. 2012], Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/126schuz/s126023.htm>

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Zuzana Jílková

Ústav Pedagogiky a sociálních studií PdF UP

Žižkovo nám. 5,

771 40 Olomouc

e-mail: ZuzanaJilkovas@gmail.com